

ВІДГУК

**офіційного опонента – професора кафедри історії української
літератури, теорії літератури і літературної творчості**

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Ніни Іванівни Бернадської на дисертацію

Біляцької Валентини Петрівни

**«Жанровий код українського роману у віршах кінця XX – початку
XXI століття»,**

**подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філологічних
наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література**

Як відомо, питання родо-видової класифікації художніх творів займають одне з чільних місць у сучасному літературознавчому дискурсі. Свідчення цього – успішний захист в останнє десятиліття докторських і кандидатських дисертацій, присвячених становленню і розвитку таких жанрів, як роман, повість, ода, елегія, поезія в прозі тощо. Проте і досі залишається найбільш дискусійним питання про міжродові жанрові утворення, які зокрема постають на межі лірики й епосу. Ці форми вповні і не відрефлексовані, й не каталогізовані науковцями в літературному процесі як давнини, так і сучасності. Тим більше, коли мовиться про специфічну форму роману у віршах, яка вимагає, з одного боку, епічного відтворення буття у всій його складності й універсальності, а з іншого – дотримання норм віршування. Симптоматично і те, що в українському літературному просторі останнього часу роман у віршах досить активізувався. Тому й Валентина Петрівна Біляцька як вдумливий і уважний дослідник-історик літератури «вловила» цю тенденцію і першою взялася до вирішення численних (і непростих) завдань, пов'язаних із «комплексним вивченням жанру роману у віршах, його національної своєрідності» (с.22). Отож актуальність теми дисертації безсумнівна. Можна лише вітати такий своєчасний задум

дисертантки, яка предметом дослідження обрала жанрові особливості роману у віршах і його функціонування у літературному процесі кінця XX – початку XXI століття, звернувшись до творчості М. Балашової, В. Бровченка, С. Данилейка, Л. Горлача, А. Гудими, В. Гончаренка, І. Забудського, Л. Кірик-Радомської, І. Козака, Л. Костенко, В. Марсюка, К. Мотрич, Г. Лютого, О. Омельченко, І. Павлюка, Р. Пастуха, М. Тютюнника, П. Шабатина.

Відтак мета й завдання дисертації сформульовані таким чином, що вони визначають шлях наукового пошуку Валентини Петрівни Біляцької, його основні віхи, методологію і методику, а також продуману структуру роботи, в якій історико-літературний аспект вдало поєднується із теоретичним. Не можна не відзначити й повноту запропонованого аналізу романів у віршах, достатнє окреслення оригінальності й самобутності кожного автора та загальних тенденцій розвитку цього жанру в українській літературі кінця XX – початку XXI століття.

Також докторська дисертація Валентини Петрівни Біляцької успішно поєднує два аспекти, актуальні для сучасного літературознавства й генології зокрема: з одного боку, уточнюються уже відомі підходи до вивчення роману у віршах, а з іншого – систематизується цікавий і маловивчений матеріал, створений українськими письменниками останніх десятиліть, тим самим розширюється і поглиблюється цілісна картина сучасного літературного процесу. Ці чинники зумовлюють новизну дисертації.

Праця Валентини Петрівни Біляцької концептуальна, інформативна, оригінальна. Опрацьований історико-літературний матеріал дозволяє дослідниці висловити слушні міркування про жанрові різновиди роману у віршах, етнообрази, дифузію жанрів, жанр-вставку.

У першому розділі дисертації «Жанрова матриця сучасного роману у віршах» як суто теоретичному систематизовано й узагальнено ознаки цієї форми, її еволюцію, етапи розвитку в українській літературі. Валентина Петрівна переконливо доводить, що за походженням цей жанр не є дітищем

романтизму, як стверджується у довідковій літературі, а має витoki у фольклорі. Зокрема засадничими для дисертантки є слушні думки про належність роману у віршах до ліро-епосу, відповідно – про його фольклорне походження, про спорідненість із поемою. Заслуговує в цілому на схвалення спроба В.П.Біляцької визначити сутність цього жанру. Дослідниця вважає його змішаним, синтетичним, комбінованим, в якому «поєднано багатоплановість, об'єктивну епічність наративу з ліричною суб'єктивністю автора та інші домінантні структурно-сміслові ознаки» (с.48). Проте, по-перше, видається, що нагромадження означень (змішаний, синтетичний, комбінований) утруднює сприймання поняття (якщо змішаний, то логічно, що комбінований, а якщо комбінований, то логічно, що синтетичний, цілісний, адже йдеться про художній твір), а, по-2, «розшифровуючи» його «інші домінантні структурно-сміслові ознаки», дисертантка робить крен у площину історичного романного різновиду («композиційно роман складається з двох і більше взаємопов'язаних сюжетних ліній, як правило, концептуально-історичної й історично-художньої (головного героя на тлі визначних подій і України», с.48 – тоді виникає питання, чи тоталітарне минуле належить до «визначних подій»; або авторка пише про перевагу «соціально-історичного хронотопу над психологічним» і водночас стверджує «наявність історіософської основи», яка «є матеріалом для творення сюжету, напруженої психологічної драми як форми осмислення історичного розвитку нації» (с.48-49) – то, значить, можливе переважання і психологічного хронотопу над соціально-історичним або ж їх поєднання). Гадаю, що надзвичайна ретельність дисертантки у цьому випадку зумовила надто широкий реєстр цих ознак (із 18 позицій), і це призвело до певних загальних місць, як-от: «романи у віршах поділено на частини й розділи (часто з назвами), які розширюють контекст, несуть інформацію, інтерпретаційні моделі» (с.49). Попри певну стилістичну невправність вислову, за змістом він некоректний, бо ця ознака характерна для багатьох жанрів. Водночас цілком слушно дисертантка перераховує та аналізує справді присутні риси цього

жанру – звернення до епічної поезії, фольклорної стилізації, образів, сюжетів, тропіки, ритміки з виразними ознаками народної пісні, метафоричний характер описів, злиття образу автора з головним персонажем, перевага почуттів і думок над дією, емоційно-експресивне увиразнення нарації, метрична організація творів.

Цілком поділяючи думку дисертантки про ліро-епічну природу роману у віршах, не можу не сказати про те, що дослідник цієї ж проблематики М.Васьків використовував поряд із визначенням ліро-епічний і епічно-ліричний жанр. Власне, і сама Валентина Петрівна про це згадує на сторінках дисертації, проте не коментує. Закономірно постає питання і на рівні слововживання (насправді – на теоретичному рівні): у який контекст вписувати роман у віршах – прози чи поезії. Авторка дисертації схиляється до другого варіанту.

Без перебільшення можна стверджувати, що потужним завершальним акордом першого розділу є підрозділ про авторські жанрові номінації. Він цікавий і самим матеріалом, і його науковим осмисленням, а головне – ще раз засвідчує значні потенційні можливості роману в аспекті оновлення, гри з читачем.

Наступні чотири розділи праці – це логічно виструнчене й змістовно цілісне дослідження тематологічних і жанрових особливостей роману у віршах. Серед них, на мій погляд, найдовершенішим є п'ятий розділ («Дифузний характер роману у віршах»), присвячений жанровим модифікаціям. Зокрема у ньому ґрунтовно проаналізовано сповідь і молитву, численні ретроспекції і їх видозміни як конструктивні елементи з обов'язковим зазначенням їх функціональності. Також доречно виокремлено й ґрунтовно досліджено «текст у тексті» як осмислення автентики козацького життя в історичних романах у віршах, жанрові експерименти авторів. Варто відзначити одну з безумовно позитивних рис цих міркувань: сьогодні у численних дослідженнях генеалогічної проблематики помітне своєрідне «жонглювання» поняттями «жанрові трансформації» і «жанрові

модифікації», хоча Т.Бовсунівська уже кілька років, як запропонувала чіткі критерії для їх розрізнення. Проте і згаданий п'ятий розділ, і вся дисертація в цілому є приємним винятком із цього правила, оскільки Валентина Петрівна послідовно ці поняття розмежовує.

Щодо інших розділів, то вони демонструють фахове знання історико-літературного матеріалу, вмілу інтерпретацію тематично-проблемного змісту романів у віршах, логічність і послідовність викладу матеріалу, що зумовлює об'єктивність і повноту висновків. Так, у другому розділі дисертації («Художньо-історична концепція та героїчний модус романів у віршах») ідеться про особливості художнього моделювання вітчизняної історії з опертям на «діяння героїв національного пантеону». Ця наукова проблематика логічно охоплює такі питання, як функціонування етнообразів, їх градацію, зокрема детально простежено еволюцію образів Івана Мазепи, Івана Сірка, Устима Кармалюка, Северина Наливайка, Максима Залізняка, Івана Гонти у численних романах у віршах, позначених героїчним пафосом, а також звернено увагу на образ кобзаря як виразника ментально-культурних домінант.

У третьому розділі дисертації («Культурна пам'ять і динаміка жіночих образів») каталогізовано жіночі образи, охарактеризовано їх еволюцію від фольклору до роману у віршах. Як і в попередньому розділі, у третьому залучено широкий і різноплановий контекст, який сприяє трактуванню художнього змісту романів у віршах, засвоєнню ними традиційних домінант і водночас їх новаторських рис.

У четвертому розділі «Жанрово-естетичні модули роману у віршах» розглянуто автобіографічний, химерний, гротескний та сатиричний романи у віршах у творчості В.Марсюка, І.Забудського, Л.Горлача, В.Гончаренка, Р.Пастуха, з'ясовано їх тематично-проблемні зрізи та поетику. На мій погляд, підрозділ 3.4. про засади соцреалізму в дискурсі Мамаїани (на прикладі роману у віршах В.Бровченка «Як Мамай до Канади їздив») вдало доповнює

аналіз твору Л.Горлача «Мамай», бо ілюструє різні підходи до змалювання одного й того ж образу в різних ідеологічних координатах.

Загалом майстерно і ґрунтовно з'ясовано версифікаційно-інтонаційні пошуки авторів, кожен з творів аналізується крізь призму оцінки критиків і сучасних літературознавців (якщо такі оцінки існують). Деякі романи у віршах розглядаються через зіставні порівняння на рівні тематики й структури. Відтак висновки Валентини Петрівни продумані, логічні й переконливі.

Водночас дозволю висловити деякі дискусійні міркування. Ще на початку ХХ століття О.Білецький резонно зауважував, що «нової форми повістярства не утворити напівмеханічним з'єднанням прози та віршів». На мій погляд, варто було б чіткіше провести лінію між творами-документами доби і справжніми художніми знахідками, адже проаналізовані тексти різні за рівнем майстерності їхніх авторів. Також зазначу, що Валентина Петрівна Біляцька окреслює типологічні ознаки поеми та роману у віршах, проте, видається, жанрова природа роману у віршах, навпаки, вияскравилась би завдяки з'ясуванню відмінностей між цими жанрами, як і, скажімо, між романом у віршах та прозовим романом.

Дисертантка надзвичайно коректна у численних посиланнях, використанні наукового досвіду своїх попередників. Проте, на мій погляд, інколи це призводить до надмірного захоплення термінологією, яка лише дублює уже відомі поняття або ж утруднює розуміння загалом чітко й логічно написаного тексту дисертації. Маю на увазі, скажімо, такі терміни, як різновиди / модуси; або «історичний роман у віршах з маскулінним началом»: наскільки це важливо для дослідження, якщо роман із «фемінним началом» не згадується. Деякі із тверджень науковців-попередників могли б бути критично прокоментовані, наприклад, І.Безпечного про перехід поеми в роман у віршах або Е.Бабаєва про «вільну» і «невільну» форму роману (с.56), або Н.Копистянської про нечіткі у жанровому плані твори і їх національні риси (с.21) тощо.

Також у тексті дисертації зустрічаються окремі неточності, як, наприклад, про відсутність чіткого трактування та систематизації жанрів (с.46) – але ж канонічні жанри мають свої окреслені ознаки; про розрізнення уснопоетичних епічних і пісенних творів (історичних) – традиційно історичні пісні належать до епічних; на с.314 зазначено, що «ключ до розуміння дифузних жанрових форм, особливо суміжних (ліро-епіка, ліро-белетристика) вперше дав Н.Фрай», проте це було зроблено набагато раніше, зокрема одіозний сьогодні В.Белінський критично відрефлектував це явище.

Варто звернути увагу на деякі стилістичні огріхи, неприпустимі у такій високофаховій роботі (с.43 – *короткі ліричні поезії без просторових пояснень*; с.58 – *сюжети й героїв синтезовано з фольклорною оцінкою*; с.63 – *Леся Українка працювала на рівні світової літератури*; с.89 – *дефініція «роман у віршах» ...трактується як ліро-епічний жанр*, на с.287 – *політ над Україною нагадує інтертекстуальні візії з поеми-комедії Т.Шевченка «Сон»*; с.341 – *чимало місця у творах відведено ретроспекції кохання головних героїв*).

Зрозуміло, що незначні недогляди не применшують концептуальних ідей дисертації і не впливають на загальну високу оцінку наукового дослідження. Валентина Петрівна запропонувала оригінальну працю, яка є самостійним дослідженням актуальної проблеми, важливої для літературознавства. Здобуті результати можуть бути використані в освітньому процесі у викладанні курсів історії української літератури та теорії літератури.

Основні теоретичні положення дисертації вичерпно відображені в наукових публікаціях дисертанта; автореферат цілком відповідає змісту дослідження.

За своєю актуальністю, теоретичним рівнем, новизною постановки і розв'язання порушених проблем, практичним значенням одержаних результатів дисертація Біляцької Валентини Петрівни «Жанровий код українського роману у віршах кінця ХХ – початку ХХІ століття» є

самостійним, завершеним дослідженням, важливим для сучасної науки про літературу. Дисертація, автореферат і публікації відповідають вимогам п.п. 9-10, 12-13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року за №567 (зі змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 року, №656), отже, Біляцька Валентина Петрівна заслуговує на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за фахом 10.01.01 – українська література.

Офіційний опонент –

**доктор філологічних наук, професор
кафедри історії української літератури,
теорії літератури і літературної творчості
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка**

Н.І.Бернадська

**Директор Інституту філології –
доктор філологічних наук, професор**

Г.Ф.Семенюк